

અળસિયા ખાતર બનાવવાની પદ્ધતિ

અળસિયા ખાતર એ એક કુદરતી ખાતરનો સ્ત્રોત છે . જે પશુઓનાં છાણ અને કાર્બનિક કચરાં જેવાકે વનસ્પતિનાં પાંદડાં વગેરેને અળસિયા ધ્વારા વિઘટિત કરીને બનાવવામાં આવે છે. અળસિયાનાં ઉપયોગથી બનાવેલ આ સેન્દ્રિય ખાતરને અળસિયા ખાતર અથવા **વર્મિકોપોસ્ટ** કહેવામાં આવે છે અને આ ખાતર બનાવાની પ્રક્રિયાને **વર્મિકોપોસ્ટીંગ** કહેવામાં આવે છે. વર્મિકોપોસ્ટીંગનો મુખ્ય હેતુ પશુઓનાં છાણ અને કાર્બનિક કચરાં જેવાં કુદરતી અને કિમતી સ્ત્રોતનો સદુપયોગ કરી વધુ પોષક તત્વોયુક્ત ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળું ખાતર તૈયાર કરી જમીન/માટીની ગુણવત્તા સુધારવાનો છે. અળસિયાનો ઉપયોગ મુખ્યત્વે વર્મિકોપોસ્ટીંગ અને વર્મિકલ્ચર માટે કરવામાં આવે છે. અળસિયા ઉછેરની પ્રક્રિયાને **વર્મિકલ્ચર** કહેવામાં આવે છે. જેનો મુખ્ય હેતુ અળસિયાની સંખ્યા માં સતત વધારો કરી ગ્રાહકોને વેચી અળસિયાની ટકાઉ ખેતી કરવાનો છે. વર્મિકોપોસ્ટીંગ દરમિયાન અળસિયાનાં શરીરમાંથી બહાર નીકળતાં મળ/હગારને **વર્મિકાસ્ટ** કહેવામાં આવે છે . તેમજ વર્મિકોપોસ્ટીંગ દરમિયાન અળસિયાનાં શરીર પરથી નિતરેલા પ્રવાહીને **વર્મિવોશ** કહેવામાં આવે છે.

ભારતમાં વ્યવસાયિક સ્તર પર અળસિયા ખાતર બનાવવા માટે ખાસ કરીને અળસિયાની પ્રજાતિઓ જેમકે ઈસીનીયા ફોઈટીડા, યુડીલસ યુજીની અને પેરીઓનિક્સ એક્સકાવેટસનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. અળસિયા ખાતરમાં અંદાજિત નાઈટ્રોજન ૧.૦-૧.૫ %, ફોસ્ફરસ ૦.૫-૧.૦ % અને પોટેશિયમ ૧.૫-૨.૦ % રહેલાં હોય છે. આ ઉપરાંત કોબાલ્ટ, કેલ્શિયમ, ઝીંક, બોરોન જેવાં સૂક્ષ્મ પોષક તત્વો પર્યાપ્ત માત્રામાં હોય છે. આમ છતાં, જુદાં-જુદાં સેન્દ્રિય પદાર્થોમાં પોષક તત્વોનું પ્રમાણ અલગ અલગ હોવાથી તૈયાર થયેલ વર્મિકોપોસ્ટમાં પણ આ પોષક તત્વોનું પ્રમાણ અલગ અલગ માત્રામાં હોય છે.

વર્મિકોપોસ્ટીંગ માટે અનુકૂળ પરિસ્થિતિ

બેડ બનાવવા માટે જગ્યાની પસંદગી

બેડ માટે સમતળ અને ઊંચાણવાળી જગ્યા પસંદ કરવી જેથી વરસાદનું પાણી ભરાઈ ન રહે તેમજ વધારાનું પાણી નિતાર થઈ બહાર નીકળી શકે. અળસિયાની ચામડી પર જ્ઞાનતંતુ આવેલા હોય છે , જે રસાયણ અને પ્રકાશથી ખૂબ સેન્સિટીવ હોય છે. આથી બેડને સૂર્યનાં કિરણો સીધાં ન પડતા હોય તેવી જગ્યામાં એટલે કે ઝાડ નીચે અથવા છાંયડાવાળી જગ્યામાં રાખવો. જો છાંયડો ના મળે તો સિમેન્ટનાં થાંભલા , વાંસ અથવા લાકડાંનો ઉપયોગ કરી તેનાં ઉપર ઘાસ નાખી છાપડુ અથવા ગ્રીન શેડ નેટ (લીલી નેટ) અથવા પતરાંના ઉપયોગથી શેડ બનાવી છાંયડો કરવો. ચોમાસા દરમિયાન વરસાદનું પાણી બેડમાં ના પડે તે માટે શેડ ઉપર પ્લાસ્ટિક ઢાંકવું. બેડની આજુબાજુ ગ્લીરીસિડિયા , શેવરી વગેરેનું વાવેતર કરી લીલોતરી રાખવી જેથી આજુબાજુનાં વિસ્તારમાં ભેજ જળવાય રહે. પાણી વ્યવસ્થાપન માટે પાણીનો સ્ત્રોત નજીક રહે તે રીતે બેડ બનાવવા. ખાતરનું ઉત્પાદન મોટા જથ્થામાં કરવું હોય તો રો-મટીરીયલ્સની ઉપલબ્ધતા તેમજ ખાતરની બજાર વ્યવસ્થા અને ટ્રાન્સપોર્ટેશન સરળ રહે તે મુજબની જગ્યાની પસંદગી કરવી.

અળસિયા માટે અનુકૂળ પરિસ્થિતિ

ભેજ: અળસિયા ભેજવાળી જગ્યામાં રહેવાનું પસંદ કરે છે. સામાન્ય રીતે અળસિયાની સાનુકૂળ પરિસ્થિતિ માટે ૪૦-૫૦% ભેજ જાળવવો જરૂરી છે, જેથી અળસિયાની કાર્યક્ષમતા જળવાય રહે તેમજ વર્મિકોપોસ્ટીંગની પ્રક્રિયા ઝડપી બને. અળસિયા શરીરની ભીની , પાતળી ચામડી પર આવેલ રંધ્રો ધ્વારા શ્વસન કરે છે. ભેજનું પ્રમાણ ઓછું થવાથી પાતળી

ચામડી સુકાય જતાં અળસિયા મૃત્યુ પામે છે તેમજ ભેજનું પ્રમાણ વધારે થવાથી અળસિયા શ્વસન કરી શકતા નથી. આથી બેડમાં યોગ્ય ભેજ જાળવવો જરૂરી છે. ભેજનું યોગ્ય પ્રમાણ જાળવવા માટે મોઈશ્ચર મીટરનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

તાપમાન: અળસિયાની વૃદ્ધિ તેમજ યોગ્ય કાર્યક્ષમતા જાળવાય રહે તે માટે ૨૫-૩૦ °સે. જેટલું તાપમાન માફક આવે છે. ખાસ કરીને ઉનાળામાં તાપમાનમાં વધારો થવાથી તેમજ સૂકી હવાને કારણે અળસિયાની પાતળી ચામડી સૂકાય જતા અળસિયા મૃત્યુ પામે છે. બેડમાં સેન્ડ્રિય ક્યરો સડતાં તેમાંથી પણ ગરમી વધવાની સંભાવના રહે છે. આથી બેડ ભરતી વખતે સેન્ડ્રિય ક્યરોનો જાડો થર ના ભરવો તેમજ ક્યરો વધુ દબાવીને ના ભરતા ખુલતો ભરવો. તાપમાન નિયમન તેમજ યોગ્ય ભેજ જાળવવા માટે બેડની આજુબાજુનાં વિસ્તારમાં પાણીનો છંટકાવ કરવો. વધુ ગરમ કે ઠંડા વાતાવરણમાં તે જમીનમાં નીચે ઉતરી જાય છે.

પી.એચ.આંક: વર્મિકોપોસ્ટ બનાવવા માટે પી.એચ. આંક એક અગત્યનું પરિબળ છે. અળસિયા સામાન્ય/તટસ્થ એટલે કે ૭.૦ પી.એચ. માં સારી રીતે વિકાસ પામે છે. ૭.૦ થી ઓછી પી.એચ. હોવી એ એસિડિક પરિસ્થિતિ ગણાય છે , જ્યારે ૭.૦ થી વધુ પી.એચ. હોવી એ ભાસ્મિક પરિસ્થિતિ ગણાય છે . અળસિયાની સાનૂકુળ પરિસ્થિતિ માટે ૬.૫-૭.૫ નો પી.એચ.આંક હોવો જરૂરી છે . વધુ ભાસ્મિક તેમજ વધુ એસિડિક પરિસ્થિતિ અળસિયાની કાર્યક્ષમતા ઉપર વિપરીત અસર કરે છે. આથી આવી પરિસ્થિતિ વર્મિકોપોસ્ટીંગ માટે વધુ માફક આવતી નથી. જેથી બેડ બનાવતી વખતે એસિડિક સેન્ડ્રિય ક્યરોનો ઉપયોગ કરવો હિતાવહ નથી. આમ છતાં , અમુક પ્રજાતિ ૩.૭ જેટલી એસિડિક પી.એચ. માં પણ રહી શકે છે. પી. એચ. મીટરના ઉપયોગ ધ્વારા પી. એચ. માપી શકાય છે.

હવાની અવરજવર: અળસિયા માટે ૫૦% હવાની અવરજવરવાળું સાનૂકુળ વાતાવરણ માફક આવે છે. હવાની અવરજવર થતી રહેવાથી તાપમાનનું નિયમન સારી રીતે થઈ શકે છે.

આમ, વર્મિકોપોસ્ટીંગ માટે યોગ્ય તાપમાન, ભેજ, પી.એચ. આંક અને હવાની અવરજવરવાળું વાતાવરણ પૂરું પાડવામાં આવે તો તેની સંખ્યા ઝડપથી વધે છે. આ સાથે અળસિયાની યોગ્ય જાત અને સમતુલિત ખોરાક ધ્વારા નફાકારક ઉત્પાદન મેળવી શકાય છે.

અળસિયા ખાતરના બેડનાં પ્રકારો

અળસિયા ખાતર ચાર પ્રકારનાં બેડમાં બનાવી શકાય છે:

૧. કાચા બેડ:

આ પ્રકારનાં બેડ બનાવવા માટે જગ્યા ઉંચાણવાળી પસંદ કરવી , જેથી પાણી ભરાઈ ના રહે. ત્યારબાદ જગ્યા સમતળ બનાવી નીચે પ્લાસ્ટિકની પથારી કરવી , જેથી અળસિયા નીચે જમીનમાં ના જતા રહે. બેડની પહોળાઈ ૩ થી ૪ ફૂટ રાખવી, જેથી બેડ ઉપર કરવાનાં કાર્યો સરળતાથી થઈ શકે. બેડની લંબાઈ જરૂરિયાત મુજબ રાખી શકાય, તેમજ બેડ ૧.૮ થી ૨.૦ ફૂટની ઉંચાઈ સુધી ભરવા.

૨. પાકા બેડ:

આ પ્રકારનાં બેડ બનાવવા માટે રેતી , સિમેન્ટ તેમજ કપચીનો ઉપયોગ કરી પાકું તળિયું બનાવી ચારે બાજુ ૨.૦ ફૂટ જેટલી ઉંચાઈ સુધી ઈંટથી ચણતર કરી બેડ બનાવવો. જેની લંબાઈ જરૂરિયાત મુજબ રાખી શકાય તેમજ પહોળાઈ ૩ થી

૪ ફુટ અને ઉંચાઈ ૨.૦ ફુટ જેટલી રાખવી. બેડનાં નીચેનાં એક ખૂણાનાં ભાગે નાનું કાણું રાખી પાઈપ લગાવી દેવો , જેમાંથી અળસિયાની ચામડી પરથી નિતરેલું પ્રવાહી એટલે કે વર્મીવોશને એકઠું કરવા માટે પ્લાસ્ટિકની ડોલ અથવા તો અન્ય કોઈ પાત્ર રાખી દેવું.

૩. અર્ધ પાકા બેડ:

આ પ્રકારનાં બેડ બનાવવા માટે ઈંટ , રેતી, સિમેન્ટનો ઉપયોગ કરી અર્ધ પાકો બેડ બનાવી શકાય છે , જેમાં તળિયાનાં ભાગને સમતળ બનાવી રેતીનો જાડો થર કરવો. ત્યારબાદ છાણિયું ખાતર અને સેન્ટ્રીય કચરાનો ઉપયોગ કરી બેડ ભરવો.

૪. વર્મી બેડ:

માર્કેટમાં ૧૧ થી ૧૨ ફુટ લંબાઈ, ૩.૫ થી ૪.૦ ફુટ પહોળાઈ, ૧.૮ થી ૨.૦ ફુટ ઉંચાઈનાં તૈયાર વર્મિબેડ અલગ અલગ કંપની તેમજ મટીરીયલ્સ મુજબ ૧૮૦૦ થી ૨૫૦૦ રૂ.માં મળે છે. જેમાં ખાતર બનાવવા માટે ૨.૦ થી ૨.૫ કિ.ગ્રા. અળસિયાની જરૂરિયાત રહે છે. આ પ્રકારનાં બેડમાં એક ખૂણાનાં ભાગે વર્મીવોશ એકઠું કરવા નેટની જાળી આપેલ હોય છે, જ્યાં પાઈપ લગાવીને વર્મીવોશને એકઠું કરી શકાય છે.

દરેક પ્રકારનાં બેડને ઉપર છાંયડો હોવો જરૂરી છે આ માટે બેડને ઝાડનાં છાંયડામાં રાખવો અથવા તેની ઉપર શેડ બનાવવો જરૂરી છે, જેથી સૂર્યનો સીધો તડકો બેડમાં પ્રવેશી ના શકે. આ માટે સિમેન્ટનાં થાંભલા, વાંસ અથવા લાકડાંનો ઉપયોગ કરી તેનાં ઉપર ઘાસ , કંતાન, નાળિયેરીનાં પાન નાખી છાપડુ અથવા ગ્રીન શેડ નેટ (લીલી નેટ) અથવા પતરાંના ઉપયોગથી શેડ બનાવી છાંયડો કરવો. શેડ ૩ મી. પહોળો , ૨.૫ મી. ઉંચો અને જરૂરીયાત મુજબની લંબાઈ એટલે કે ૧૦ થી ૩૦ મી. નો કરવો. ચોમાસા દરમિયાન વરસાદનું પાણી બેડમાં ના પડે તે માટે શેડ ઉપર પ્લાસ્ટિક ઢાંકવું.

અળસિયા ખાતર બનાવવાની પધ્ધતિ

સૌપ્રથમ અળસિયા ખાતરના બેડ બનાવવા માટેની જગ્યા ઝાડનાં છાંયડાવાળી હોવી જોઈએ અથવા તો શેડ બનાવેલ હોવો જોઈએ. બેડ બનાવવા માટે સૌપ્રથમ બેડનાં પ્રથમ સ્તરમાં ઓછામાં ઓછા ૧૫ થી ૨૦ જૂનું કોલવાયેલું છાણિયું ખાતરનો ૫ સે.મી. જેટલો આછો સ્તર બનાવવો. ત્યારબાદ તેની ઉપર ૨૦-૩૦ સે.મી. જેટલો ખેતરનો કચરો કે અન્ય કોલવાય શકે એવા સેન્ટ્રીય કચરાનું સ્તર બનાવવું. આ સ્તરની ઉપર ફરીથી સારું કોલવાયેલું છાણિયું ખાતરનો એક સ્તર બનાવવો. આમ, આવા ૩ થી ૪ સ્તર બનાવવાં. તેમજ સૌથી ઉપરનું સ્તર છાણિયું ખાતરનું રાખવું. છાણિયું ખાતર ગરમ હોવાથી જો તરત અળસિયા છોડવામાં આવે તો અળસિયા ગરમીને કારણે મરી જાય છે. આથી બેડ ભરાઈ ગયા બાદ તેની ઉપર ૫ થી ૬ દિવસ પાણીનો છંટકાવ કરવો , જેથી સેન્ટ્રીય કચરો સારી રીતે ભેજવાળો થાય તેમજ છાણિયા ખાતરમાંથી વધારાની ગરમી દૂર થાય. ત્યારબાદ બેડનો પ્રકાર , લંબાઈ તેમજ પહોળાઈને ધ્યાનમાં રાખીને બેડમાં અળસિયા છોડવાં. બેડની લંબાઈ શેડની લંબાઈ મુજબ રાખી શકાય પરંતુ પહોળાઈ ૩ થી ૪ ફુટ રાખવી જોઈએ. જેથી બેડ ઉપર કરવાનાં કાર્યો સરળતાથી થઈ શકે. બેડમાં ૦.૫ ઘન મીટર વિસ્તારના આધારે ૧૦૦૦-૧૫૦૦ નંગ અળસિયા (આશરે ૧.૦-૧.૫ કિ.ગ્રા.) નાંખવાં. જે આધારે ગણતરી કરી અળસિયાનો જથ્થો નક્કી કરી શકાય. ત્યારબાદ શણનાં કંતાન અથવા નાળિયેરીનાં કે કેળનાં પાન અથવા ડાંગર-ઘઉંનાં પરાળથી બેડને ઢાંકી દેવો. જેથી સૂર્યનો સીધો તડકો બેડમાં પ્રવેશી ના શકે જેથી સૂર્યના સીધા તડકાથી અળસિયાને બચાવી શકાય તેમજ અળસિયાને ગમતું અંધારિયું માધ્યમ પૂરું પાડી શકાય. ઉપરોક્ત વસ્તુમાંથી શણનાં કોથળા સૌથી અનુકૂળ રહે છે.

બેડને ઢાંકી દિધા બાદ તેના ઉપર દરરોજ સવાર-સાંજ તાપમાનના આધારે પાણીનો છંટકાવ પાઈપ અથવા ઝારા ધ્વારા તેમજ નાના કુવારા ગોઠવીને કરી શકાય. અઠવાડિયા પછી બેડને ઉથલાવવો જેથી સેન્ટ્રીય પદાર્થોનાં કોલવાણને લીધે ઉત્પન્ન થયેલ ગરમી અને હાનિકારક વાયુઓ બહાર નીકળી જાય અને તાજી હવા બેડમાં દાખલ થઈ શકે. જેથી અળસિયાની કાર્યક્ષમતા જળવાઈ રહે છે. આ પ્રક્રિયા સમયાંતરે ત્રણ વાર કરવાથી સેન્ટ્રીય પદાર્થોનું જલ્દીથી કોલવાણ થશે જેથી વર્મિકમ્પોસ્ટ જલ્દી તૈયાર થશે.

અળસિયા ખાતર બનાવવા માટે ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દાઓ

૧. બેડ ભરવા માટે ઓછામાં ઓછું ૧૫ થી ૨૦ દિવસ જુનું કોલવાયેલું છાણિયું ખાતર વાપરવું તેમજ બેડ ભરાય ગયા બાદ ૩ થી ૫ દિવસ સુધી બેડ ઉપર પાણી છાંટી વધારાની ગરમી દૂર કરવી, ત્યારબાદ જ બેડમાં અળસિયા મૂકવાં.
૨. એસિડિક કચરો, હાનિકારક અને ઝેરી તત્ત્વો જેવા કે જંતુનાશકો અને એન્ટાઈડ્રસ એમોનીયા ધરાવતા પદાર્થોનો રો-મટીરીયલ્સ તરીકે ઉપયોગ કરવો નહિ તેમજ ક્ષારનું પ્રમાણ ઓછું હોવું જોઈએ.
૩. અળસિયાના ખોરાક માટે વધુ નાઈટ્રોજનયુક્ત સેન્ટ્રીય કચરાનો ઉપયોગ કરવો, જેથી અળસિયાનો વિકાસ ઝડપી અને તેમજ કકુનનું ઉત્પાદન વધારી શકાય.
૪. કાચા બેડ બનાવવા માટે તળિયાની જગ્યામાં પ્લાસ્ટિક પાથરવું જેથી અળસિયા જમીનમાં જતા ના રહે.

અળસિયા ખાતરની પરિપક્વતા:

બેડ ઉપર ૪૫-૬૦ દિવસ બાદ જ્યારે કથ્થાઈ રંગનું દાણાદાર ભરભરું ચાની ભૂકી જેવું (વર્મિકાષ્ટ) દેખાય એટલે ખાતર તૈયાર થઈ ગયું છે એમ સમજવું. ત્યારબાદ બેડ ઉપર પાણી છાંટવાનું બંધ કરી દેવું. જેથી ઉપરનાં ભાગમાં ગરમી વધવાથી અળસિયા નીચેનાં ભાગમાં ઉતરી જશે. ખાતર સવાર અથવા સાંજના એટલે કે ઠંડકનાં સમયે કાઢવું. બેડની ઉપર તૈયાર થયેલ આ અળસિયા ખાતરના બેડની બાજુની ખાલી જગ્યામાં નાના નાના ઢગલાઓ કરવા, જેથી તેમાં રહેલ અળસિયા નીચેની બાજુ જતાં રહે. ત્યારબાદ ઢગલા ઉપરનાં ખાતરને અલગ કાઢી લેતાં નીચેના ભાગમાં અળસિયા ગુંચળું વળેલા દેખાશે. આ અળસિયાને ઉપયોગ બીજા નવા બેડ બનાવવા માટે કરવો. જેથી આ પ્રક્રિયા સતત ચાલુ રહેશે. અળસિયા ખાતર કાઢતી વખતે અળસિયાને નુકશાન ના પહોંચે તેની કાળજી રાખવી. જરૂર પડ્યે અળસિયા ખાતરને ચાળાણા વડે ચાળી લઈને ઉપયોગમાં લેવું અથવા ખાતરને ઝાડનાં છાંયડામાં મોટો ઢગલો કરી સંગ્રહ કરી શકાય છે.

અળસિયા ખાતરનું પેકીંગ અને માર્કેટીંગ:

અળસિયા ખાતરને કોથળીમાં ભરી પેકીંગ કર્યા બાદ લેબલીંગ કરી દેવું. આ તૈયાર થયેલ વર્મિકમ્પોસ્ટને ૨૫ થી ૫૦ કિ.ગ્રા. અથવા જરૂરિયાત મુજબનાં જથ્થામાં કોથળીમાં પેકીંગ કર્યા બાદ માર્કેટીંગ કરી શકાય. આ ખાતરનો ભાવ ૨૫૦ થી ૩૦૦ રૂ. પ્રતિ ૫૦ કિ.ગ્રા. બેગનાં એટલે કે ૫ થી ૬ રૂ. પ્રતિ કિ.ગ્રા. હોય છે. આ સિવાય અળસિયા ૨૫૦ થી ૩૦૦ રૂ. પ્રતિ કિ.ગ્રા. નાં ભાવે વેચી શકાય છે.

અળસિયાનાં શત્રુ અને તેનાથી બચાવ

અળસિયું એક નિશાચર જીવ છે. કીડી, મરઘાં, ભુંડ, ઉંદર, સાપ, દેડકા, બિલાડી, કૂતરા, બગલા તથા પક્ષીઓ અળસિયાને ખાય છે. અળસિયામાં પ્રકાશ તેમજ ધરતીની ધ્રુજરી અનુભવી શકવાની ક્ષમતા હોવાથી તેના દુશ્મનો નજીક આવતાં તરત

જ તે સભાન થઈ જાય છે અને જમીનની અંદર દાખલ થઈ જાય છે. બેડને કંતાનથી ઢાંકવું અથવા બેડ ઉપર ઘાસ/પરાળ/પાંદડાં પાથરવાં. બેડની આજુબાજુ કાંટાળી વાડ અથવા જાળી લગાવવી. કીડીનાં ઉપદ્રવથી બચાવવા બેડની ફરતે મેલેથીઓન પાવડરની રીંગ બનાવવી. કીડીઓની હાર પર સિંધાલૂણ છાંટવું અથવા તુલસીનાં પત્તાનો ભૂકો કરી તેમાં કપૂર ભેળવી છાંટવું અથવા હળદર અને ફટકડીનો પાવડર સરખાં પ્રમાણમાં મિક્સ કરી છાંટવું અથવા ટેલ્કમ પાવડરનો છંટકાવ કરવો. બેડમાં કીડીનો ઉપદ્રવ જણાય તો લીમડાનાં તેલનો છંટકાવ કરવો.

અળસિયા ખાતર અને વર્મિવોશ વાપરવાની પધ્ધતિ:

અળસિયા ખાતરનો ઉપયોગ જમીનની તૈયાર કરતી વખતે અથવા જમીન તૈયાર થઈ ગયા બાદ એમ બંને સમયે કરી શકાય છે. આ માટે નીચે મુજબ દીઠ અળસિયા ખાતર આપવું.

ખેતી પાકો માટે : ૨ થી ૫ ટન પ્રતિ હેક્ટર દીઠ

શાકભાજી અને રોકડિયા પાકો માટે : ૭ ટન પ્રતિ હેક્ટર દીઠ

ફળ પાકો માટે : નવા રોપાણ માટે ૫ થી ૮ કિ.ગ્રા. પ્રતિ ઝાડ દીઠ; પુખ્ત ઝાડ માટે ૨૦ કિ.ગ્રા. પ્રતિ ઝાડ દીઠ

ફૂલ છોડ માટે : ૧૦૦ ગ્રામ પ્રતિ છોડ

વર્મિવોશની સાંદ્રતા મુજબ તેનો છોડ ઉપર છંટકાવ ૧-૫ % (એટલે કે ૧૦-૫૦ મીલી પ્રતિ લીટર પાણીમાં) સુધી કરી શકાય છે.

-----X-----X-----